

УДК 94(498)"1939/1945"

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.09.79-95>

Сергій Лучканин,

доктор філологічних наук, професор

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

РУМУНІЯ В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ 1939-1945: «БІЛІ ПЛЯМИ»

І НОВІ ПОГЛЯДИ НА ПРОБЛЕМУ

***Анотація.** Статтю присвячено аналізу різних поглядів у румунській історіографії щодо участі Й. Антонеску, разом з Німеччиною, Італією, Угорщиною, Словаччиною, Фінляндією, у війні проти СРСР, починаючи з 22 червня 1941 р. Наголошується, що рішення про вступ в антирадянську (а з нею – і в усю Другу світову) війну було прийнято одноосібно Й. Антонеску без будь-якої консультації з яким-небудь політичним угрупованням чи хоча б навіть з королем Міхаєм, який дізнався по радіо Бі-Бі-Сі про те, що Румунія вступила у війну з СРСР. Спершу війна, проголошена «священною війною з більшовизмом» за повернення Бессарабії і Північної Буковини, мала підтримку короля, лідерів «історичних партій», доволі широких верств населення. Однак у серпні 1941 р., на прохання Гітлера, уже маршал Йон Антонеску прийняв рішення продовжувати війну на Сході, на що не існувало жодних підстав (території на схід від Дністра ніколи не належали до Румунії). Акцентовано сучасною румунською історіографією на тому, що продовження антирадянської війни по той бік Дністра, що призвело до великих (і марних!) людських втрат, стало однією з найбільших помилок Антонеску. Порушено проблему Голокосту в Румунії під час Другої світової війни (замовчуваної в комуністичні роки), її менших розмірах за тогочасних умов. Наголошується, що арешт Й. Антонеску*

23 серпня 1944 р. – заслуга молодого короля Міхая I та його оточення, а не Комуністичної партії Румунії, яку представляв лише Лукреціу Петрешкану.

Ключові слова: Румунія, Друга світова війна, історіографія, Голокост, Йон Антонеску, Міхай I.

Актуальність дослідження вимальовується необхідністю правдивого вивчення історії Другої світової війни, участі Румунії в ній *sub specie aeternitatis* «з погляду вічності», оскільки ці події можна осмислювати вже як історію. Окрім того, інтерес і правдиве висвітлення тих доволі вже віддалених трагічних подій в історії людства зараз підвищився і в зв'язку з відходом у вічність румунського короля Міхая I (1921–2017), донедавна – останнього живого верховного головнокомандувача (хай і формального) армій країни – учасниці Другої світової війни й кавалера найвищого військового ордену колишнього СРСР – «Перемога»; також нещодавно пішов у кращі світи й Нягу Джувара (1916–2018) – румунський дипломат часів Другої світової, який відлетів із Румунії на світанку 23 серпня 1944 р. на таємні перемовини з радянським послом у Швеції Колонтай, а після падіння комуністичної влади Румунії став одним із найвидатніших румунських істориків-очевидців подій середини ХХ ст. А, як відомо, *prima lex historiae, ne quid falsi dicat* «Перший закон історії – не говорити неправди», – це гасло, сформульоване Цицероном, визначало принцип при написанні історичних творів, хоча всі історичні трактати античних письменників до деякої міри тенденційні. Тенденційність у дослідженні історії була притаманна й тоталітарній історіографії ХХ ст., яку не оминула й «комуністична історіографія». Загальновідомо, що одним із наслідків другої світової війни 1939-1945 рр. став розподіл Європи на два «табори», Румунія внаслідок таємних домовленостей у жовтні 1944 р. в Москві про проценти («*acord de procentaj*») між Сталіном і Черчиллем (90% інтересів отримував СРСР, США і Великобританія – 10%; цікаво відзначити, що подібна пропорція, лише обернена навпаки, передбачалася і для Греції, через те Сталін і не

прийшов на допомогу грецьким комуністам у повоєнний час, що призвело до встановлення на тривалий період у Греції профашистської диктатури «чорних полковників») опинилася «в радянській зоні інтересів», що й зумовило поступову «комунізацію Румунії» упродовж 23 серпня 1944-30 грудня 1947 рр. Комуністична партія перебувала при владі в Румунії аж до повалення «монархо-комуністичної диктатури» Ніколае Чаушеску 22 грудня 1989 р., відповідно й участь Румунії в другій світовій війні 1939-1945 рр. висвітлювалася тенденційно, без аналізу причин й конкретно-історичної ситуації. Втягнення Румунії в антирадянську війну як союзника нацистської Німеччини (22 червня 1941-23 серпня 1944 рр.) пояснювалося виключно пануванням «воєнно-фашистської диктатури Йона Антонеску», а сама антирадянська війна цілком і повністю оголошувалася такою, що велася «проти волі народу й усупереч власним національним інтересам» [1, с. 63]. Події 23 серпня 1944 р., коли маршала Антонеску було заарештовано в королівському палаці з наказу короля Міхая I чаушесківськими істориками подавалися як Революція соціального й національного, антифашистського й антиімперіалістичного визволення, нібито здійснена виключно під керівництвом Румунської комуністичної партії (Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă de la 23 August 1944, îmfăptuită de masele populare, de toate forțele antifasciste, democratice și patriotice, conduse de Partidul Comunist Român). Повний розгром і вигнання німецько-угорських фашистських загарбників із території Румунії (яке завершилося 25 жовтня 1944 р.) наприкінці 1940-1950-х рр. пояснювалося виключно як наслідок «тріумфального переможного походу Червоної Армії-визволительки», згодом, унаслідок «переорієнтації» румунських компартійних керівників на «націонал-комунізм» (після відомої «квітневої декларації» 1964 р.), в офіційній історіографії стали зазначати про «вирішальні успіхи» румунської армії, щоправда, «при тісній взаємодії з радянськими військами». Падіння режиму Ніколае Чаушеску 22 грудня 1989 р. стало новим історичним стартом румунського народу на шляху

розвитку демократії й соціально-економічного прогресу, відкрило нові перспективи перед історичною наукою. Однак, очевидно за певною «історичною інерцією», певна політизація «історичних віх» Румунії на початку 1990-х рр. зберігалася, змінилися лише акценти: маршал Антонеску став подекуди зображатися як «національний герой», «рятівник нації», «керманець війни за нове об'єднання всіх румунських земель», що відійшли протягом червня-вересня 1940 р. до Радянського Союзу (Бессарабія, Північна Буковина і район Герца), хортистської Угорщини (північна Трансільванія), монархічної Болгарії (південна Добруджа, так зв. Кадрілатер); стали публікувати твори Антонеску й дослідження про нього [4; 5], 1994 року відомий румунський кінорежисер Серджіу Ніколаеску (автор фільму «Даки», документальних кадрів суду і страти Ніколає та Єлени Чаушеску) зняв історико-документальний фільм «Дзеркало» («Oglinda») про події 1940-1947 рр. у Румунії, в якому Йон Антонеску постає в досить привабливому світлі. Хоча Й. Антонеску і був 1946 р. засуджений і розстріляний як воєнний злочинець, подекуди в Румунії в першій половині 1990-х рр. стали з'являтися пам'ятники маршалу, його іменем стали називати вулиці (зокрема, у місті Клуж-Напока), повністю ігноруючи при цьому історичну правду – Йон Антонеску безпосередньо причетний до ліквідації будь-яких демократичних прав і свобод, парламентаризму, ігнорації ролі політиків і політичних партій, терору й жорстоких політичних репресій проти невдоволених, політики антисемітизму, яка призвела до численних безвинних жертв. Історична об'єктивність у дослідженні періоду 1939-1945 рр. в історії Румунії стала проявлятися лише з середини 1990-х рр. Процес ґрунтовного і всебічного вивчення подій великого конфлікту 1939-1945 рр. триває в румунській історіографії й нині, про що хочемо донести до україномовного читача й ми, враховуючи при цьому, безумовно, й українські реалії, а також праці українських істориків.

Історична правда полягає в тому, що тоталітарні тенденції в Румунії зародилися до Й. Антонеску – 10 лютого 1938 р. румунський король Кароль II

(1930–1940) ліквідував демократичну конституцію 1923 р., розпустив парламент і заборонив діяльність усіх політичних партій, найвпливовішими з яких на той час були дві історичні партії – Націонал-Цереністська (Partidul Național-Țărănesc), очолювана видатним румунським політиком Юліу Маніу, і Націонал-Ліберальна (Partidul Național-Liberal) на чолі з Константином Бретіану. Зовнішня політика Кароля II спершу традиційно була орієнтована на великі західні демократії – Францію і Великобританію (меншою мірою), співпрацю з країнами регіону, передусім з Чехо-Словаччиною та Югославією (так звана «Мала Антанта» у складі цих країн і Румунії), певне поліпшення відносин з СРСР, що сталося і завдяки визначному румунському політику Ніколає Тітулеску (установлення дипломатичних відносин між Румунією та СРСР відбулося 9 червня 1934 р., до того часу це блокувалося невизнанням СРСР входження Бессарабії до Румунії 1918 р. і неповерненням румунської скарбниці, відправленої на «збереження» до Москви в грудні 1916 р.). Однак воєнно-політичні успіхи Гітлера напередодні (аншлюс Австрії, розчленування й окупація Чехо-Словаччини, що ліквідувало «Малу Антанту») і на початку другої світової війни (розгром і окупація Польщі) зумовили початок румуно-німецького зближення – 24 листопада 1938 р. Кароль II уперше зустрічався з Гітлером, а 23 березня 1939 р. був підписаний румуно-німецький економічний договір, який надавав нацистській Німеччині широкі можливості для проникнення в румунську економіку з метою її підкорення й експлуатації. Укладення т. зв. «Радянсько-німецького договору про ненапад» 23 серпня 1939 р. (тепер в історії відомий як «пакт Молотова-Ріббентропа»), у відповідності з секретним протоколом до якого (пункт 3) зазначалося про «великий інтерес радянської сторони до Бессарабії» і «повну незацікавленість німецького боку щодо цих територій» (існування цього «секретного протоколу» тривалий час заперечувалося радянською історіографією, його оприлюднили лише на другому З'їзді народних депутатів СРСР у грудні 1989 р.), а також капітуляція Франції 22 червня 1940 р. призвели до цілковитої політико-

дипломатичної ізоляції Румунії в світі. З цього відразу скористався СРСР і двома надзвичайно жорсткими ультиматумами від 26 і 27 червня 1940 р. добився відторгнення Бессарабії, Північної Буковини та повіту Герца (не входив до Північної Буковини, територіально належав румунській Молдові, але, за легендою, у Сталіна був дуже жирний олівець, яким він указав на карті новий кордон; ніхто не насмівся сперечатися з цим) від Румунії і приєднання цих територій до СРСР. На спеціально скликаних двох засіданнях «Королівської Ради» (консультативний орган при королі Каролу II, що існував з лютого 1938 р.) більшість його членів для уникнення війни в той час з СРСР на пропозицію Гітлера змушена була схвалити радянські вимоги ультиматуму, цікаво, що проти голосував видатний румунський історик Ніколае Йорга. Після віддачі СРСР Бессарабії і Північної Буковини в Румунії було оголошено національний траур і проведено поминальні релігійні служби, задоволена була лише Румунська комуністична партія (перебувала в підпіллі з 1924 р., заснована 1921 р.), яка вітала «звільнення». 3 серпня 1940 р. Гітлер знову «попрохав» румунський уряд (який 5 липня 1940 р. заявив як про «довершений факт» переорієнтацію Румунії на країни фашистського блоку, а Кароль II звернувся до Гітлера з «проханням» направити німецьку військову місію до країни, що фактично означало повний контроль фашистської Німеччини над Румунією; отже, німецькі фашисти прийшли в Румунію ще до Антонеску, щось подібне простежується і в історії України столітньої давнини 1918 р. – адже кайзерівські німецькі війська були запрошені ще Центральною Радою до перевороту гетьмана П. Скоропадського, який, співпрацюючи з німцями, вже виходив з реальної ситуації, що склалася) віддати Болгарії Південну Добруджу (т. зв. «Кадрілатер» – ця територія справді нагадувала форму прямокутника), і на румуно-болгарських переговорах, що тривали в Крайові 19 серпня-7 вересня 1940 р., румунська сторона повністю задовольнила територіальні вимоги Болгарії, кордон у Добруджі було повернуто до межі, наміченої Берлінським конгресом 1878 р. і яка проіснувала до 2-ї Балканської війни 1913 р. Та

найбільш трагічної для Румунії була втрата північно-західної частини країни – Північна Трансільванія, Марамуреш і частина Крішани – яка згідно з умовами Віденського арбітражу 30 вересня 1940 р., нав'язаного Румунії Гітлером і Муссоліні, відійшла до хортистської Угорщини. Таким чином, у період 28 червня-7 вересня 1940 р. територіальні втрати Румунії становили 99.926 кв. км. з 6.829.238 жителями, що складало 33,78% території і 34,02% населення. У цей кризовий період румунської історії Кароль II 4 вересня 1940 р. призначив прем'єр-міністром генерала Йона Антонеску, що перебував у королівській немилості з 1934 р., розкривши марнотратство королем та його камарильєю фондів, передбачених на національну оборону, який наступного дня отримав «надзвичайні повноваження» (*puteri depline*), примусивши зректися вже самого Кароля II престолу на користь 18-річного сина Міхая, що мав лише декоративні повноваження. Йон Антонеску зовсім не зважав на короля, виношував задум і про остаточну ліквідацію монархії; сам генерал 9 вересня 1940 р. прийняв офіційний титул «вождя держави» («*conducător al statului*»). 23 листопада 1940 р. Йон Антонеску підписав декларацію про приєднання Румунії до «Крицевого (Антикомінтернівського) пакту», зробивши країну, таким чином, союзницею нацистської Німеччини і фашистської Італії.

Спершу Йон Антонеску керував з допомогою єдиної політичної легальної профашистської організації «Національна гвардія», яку очолював Хорія Сіма, що утримував пост віце-президента Ради Міністрів, а саму Румунію оголосили «націонал-легіонарською державою». Обидві сили конкурували між собою, прагнучи залучитися підтримкою фашистської Німеччини. Готуючи війну проти СРСР, Гітлер не бажав мати в тилу нестабільну державу і під час зустрічі з Й. Антонеску 14 січня 1941 р. в Оберсальцбурзі висловив повну підтримку генералу для встановлення його одноосібного диктаторського правління. 21-23 січня 1941 р. легіонери, прагнучи отримати всю владу в державі, організували заколот, приступивши до погромів і брутальних дій щодо цивільного населення, а особливо щодо єврейського населення. Заколот швидко був

придушений румунською армією, що підкорялася Й. Антонеску, було заарештовано близько 8.000 заколотників, а близько 700 легіонерів на чолі з Хорія Сіма втекли до Німеччини, якого згодом використовував Гітлер для шантажу Антонеску. Заборонивши легіонерський рух, Антонеску 27 січня 1941 р. сформував новий уряд з 25 військових і 8 цивільних фахівців (наприкінці 1941 р., після вступу Румунії в антирадянську війну, до складу уряду входили 15 цивільних спеціалістів і 18 військових, ця пропорція зберігалася до серпня 1944 р.) [9, р. 284], остаточно встановивши жорсткий тоталітарний режим (який, ще раз наголосимо, розпочався ще з лютого 1938 р. за Кароля II), у якому «кондукеторул» держави об'єднував законодавчу й виконавчу влади, контролюючи судову; Антонеску одноосібно керував за допомогою «декретів-законів», призначав або звільняв будь-якого державного службовця, визначав зовнішню політику. Другою особою в Румунії став професор Міхай Антонеску (однофамілець, не родич), заступник Голови Ради Міністрів і міністр закордонних справ. На відміну від класичних фашистських режимів Гітлера або Муссоліні, диктатура генерала Й. Антонеску не мала ідеології і не базувалася на якій-небудь політичній партії, діяльність яких продовжувала бути забороненою. Свою зневагу до «політиканства» Й. Антонеску висловив такими словами 28 листопада 1940 р. на зібранні військових керівників: «Я не займаюся демагогією, оскільки не є політиком» [12, р. 140]. Головні лідери демократичної опозиції – Юліу Маніу та Константін Брегіану – перебували під наглядом, однак не були заарештовані, з ними активно листувався Й. Антонеску, а іноді навіть зустрічався, обговорюючи основні шляхи розвитку Румунії.

Тривалий час у румунській історіографії замовчувалася і майже не досліджувалася антисемітська політика Й. Антонеску, що було загальнопритаманне комуністичній історіографії. Одна з найбільших трагедій ХХ ст. – Голокост європейських євреїв під час другої світової війни – не оминула й Румунію. Перші расистські антиєврейські закони були ухвалені ще 22 січня

1938 р. і 9 серпня 1940 р. (тобто за Кароля II), які значно погіршували юридичне становище євреїв у Румунії, позбавляючи багатьох із них румунського громадянства і громадянських прав. Перший єврейський погром відбувся 1 липня 1940 р. у містечку Дорохой (північний схід Румунії), організований румунськими військовими частинами, що відступали з Бессарабії і Північної Буковини, які відходили до СРСР. Тоді загинуло 50 осіб. Кілька єврейських погромів відбулося під час «націонал-легіонарської» держави (ідеологія Легіонарського Руху відзначалася крайнім антисемітизмом), з яких особливо кривавим був бухарестський погром 21-23 січня 1941 р., коли загинуло більш ніж 120 євреїв. Антисемітська політика Й. Антонеску в межах Румунії після 7 вересня 1940 р. (тобто після вищенаведених територіальних втрат) визначалася расистськими законами щодо відсторонення євреїв від економіки, освіти і культури [6, р. 372; 8] (переслідувався, зокрема, визначний румунський драматург єврейського походження Михаїл Себастьян (1907-1945), що залишив славнозвісні щоденникові записи («Jurnal»), у яких відверто й правдиво описано голокост євреїв Румунії 1940-1944 рр.; «Журнал» уперше було опубліковано 1996 р., він отримав великий розголос), окремими єврейськими погромами (зокрема, погром у Яссах 29 червня-6 липня 1941 р., що призвів до загибелі 8.000-12.000 чоловік [8, р. 57]). Однак слід зазначити, що в межах Румунії 7 вересня 1940 р. (т. зв. «Старе королівство» – «Vechiul Regat», і південна Трансільванія) Йон Антонеску (у висловлюваннях якого неодноразово виявлявся антисемітизм) не схвалив «остаточного вирішення єврейського питання» (тобто знищення всіх євреїв), на чому наполягав Гітлер. Значно трагічнішою була доля євреїв Бессарабії і Північної Буковини після початку Великої Вітчизняної війни 22 червня 1941 р., коли ці території в липні 1941 р. знову відійшли до Румунії. Так, під час вступу 17 липня 1941 р. німецьких і румунських військ до Кишинєва було вбито близько 10.000 євреїв, багатьох євреїв цих місць було згодом депортовано до Трансністрії (Задністров'я; так називалася територія між Дністром і Південним Бугом,

передана Гітлером румунській цивільній адміністрації 19 серпня 1941 р.) у концентраційні табори, де, внаслідок нелюдських умов перебування і внаслідок жорстоких тортур померло близько 106.000 євреїв [11, р. 95]; називають і більші цифри, зокрема між 118.000-185.000 депортованих румунських євреїв з Бессарабії, Північної і Південної Буковини, району Герца, Дорохой, кілька тисяч зі «Старого Королівства» і Південної Трансільванії: протягом жовтня 1941-вересня 1943 р. вижило близько 60.000-70.000 осіб [8, р. 57]. Виглядає доречним тут зацитувати працю відомого українського діаспорного історика Ореста Субтельного: «Порівняно з німецькою румунська окупація Південно-Західної України (Трансністрії) була ліберальнішою. Румуни самі не знищували євреїв (а передавали їх нацистам), стримувалися від застосування широкого політичного терору й дозволяли вільно торгувати. Але вони енергійно придушували всякі прояви українського націоналізму, заборонили українські публікації та, як правило, сприяли проросійським угрупованням» [2, с. 407]. Ще страхотливішою була доля євреїв Північної Трансільванії, яка у вересні 1940-жовтні 1944 р. перебувала під угорською адміністрацією. У хортистській Угорщині діяли подібні расистські закони, як і в інших країнах фашистського блоку (так, зокрема, Угорський університет міста Клуж не приймав на навчання жодного студента єврейського походження), а перехід до «остаточного вирішення єврейського питання» відбувся вже після окупації Угорщини спеціальними з'єднаннями Рейху 29 березня 1944 р., коли протягом 16 травня-27 червня 1944 р. з Північної Трансільванії з наказу гітлерівців було відправлено у нацистські табори смерті 131.641 єврея, з яких вижила незначна частина [9, р. 284]. Відзначимо, що ретельне вивчення трагедії Голокосту в Румунії триває й нині.

Різні погляди висловлювалися в румунській історіографії про участь Й. Антонеску, разом з Німеччиною, Італією, Угорщиною, Словаччиною, Фінляндією, у війні проти СРСР, починаючи з 22 червня 1941 р. Рішення про вступ в антирадянську (а з нею – і в усю другу світову) війну було прийнято

одноосібно Й. Антонеску без будь-якої консультації з яким-небудь політичним угрупованням чи хоча б навіть з королем Міхаєм, який дізнався по радіо Бі-Бі-Сі про те, що Румунія вступила у війну з СРСР, про що свідчить наступний діалог між королем і Міхаєм Антонеску, наведений Флоріном Константіну в цікавому й оригінальному дослідженні «Правдива історія румунського народу»: «- Але мені, чому мені не сказали нічого? – запитував Міхай I, зателефонувавши М. Антонеску 22 червня 1941 р. – Ми гадали, що ви дізнаєтеся про це з газет...» [12, р. 143]. Так само генерал Й. Антонеску не підписав жодної письмової угоди з Гітлером, де були б визначені завдання, сили і наслідки війни з СРСР, обмежившись наступним надзвичайно риторичним наказом румунській армії, яким доречно навести: «Солдати, я вам пообіцяв з першого дня мого правління і моєї національної боротьби, що приведу вас до перемоги. Витерти ганебну пляму з книги народу і тінь приниження з вашого чола й еполетів! Нині надійшов час найсвятішої боротьби, боротьби за справдічні права і церкви, боротьби за вічні румунські вівтарі й іконостаси. Воїни, вам наказую: Перейдіть Прут! Знищіть північно-східного ворога! Звільніть з-під червоного гніту більшовиків ваших уярмлених братів! З'єднайте з тілом держави справдічну землю братів Басарабів (Бессарабію – С.Л.) і господарські ліси Буковини, ваші полонини й доли. Воїни, вирушайте зараз по шляху перемог Штефана Великого (господар Молдови 1457-1504), щоб своєю жертвою освятити те, що нам залишили наші предки своєю героїчною боротьбою. Уперед! Будьте горді, що віки залишили нас тут на охороні справедливості мурів християнських замків. Будьте гідні румунського минулого! Верховний командувач Армії генерал Йон Антонеску» [7, р. 342-343; переклад автора статті, як і переклади решти документів із румунської]. Проти СРСР Й. Антонеску виставив дві румунські армії, що нараховували 20 дивізій і 9 бригад, загалом – 473 103 особи, до яких долучалася відома 11-а німецька армія (нею згодом командуватиме Манштейн) (6 дивізій) [10, р. 272]. Як відзначається зараз у румунській історіографії, спершу війна з

СРСР, проголошена «священною війною з більшовизмом» за повернення Бессарабії і Північної Буковини мала підтримку короля, лідерів «історичних партій», доволі широких верств населення: 5 липня румунські війська зайняли Чернівці, 16/17 липня – Кишинів, до 25 липня вся Бессарабія і Північна Буковина були очищені від радянських військ. 22 серпня 1941 р. Йон Антонеску отримав титул «маршала». Однак, на прохання Гітлера, уже маршал Йон Антонеску прийняв рішення продовжувати війну на Сході, на що не існувало вагомих підстав: румунські війська у серпні-жовтні 1941 р. брали участь в облозі Одеси, у військових операціях у Криму (жовтень 1941-червень 1942 рр.) і під Сталінградом, де 3-я і 4-а румунські армії були повністю розгромлені Червоною Армією. Внаслідок цього румунська сторона вже відкрито могла вважатися агресором проти СРСР, союзники якого по антигітлерівській коаліції – Великобританія і США – оголосили війну Румунії відповідно 12 грудня 1941 р. і 5 червня 1942 р. Цікавою в цьому відношенні виглядає наступна заява Й. Антонеску: «Я – союзник Рейху проти Росії, але нейтральний між Великобританією і Німеччиною. Я за американців і проти японців» [12, р. 143]. Як ми вже зазначали, внаслідок воєнних дій і домовленостей з Гітлером румунська цивільна адміністрація стала контролювати Трансністрію. «Після поразки під Сталінградом і на Дону моральний дух румунської армії зовсім занепав. Поширювалися дезертирство та ухиляння від призову. Лідери «історичних партій» почали висловлювати сумніви в доцільності подальшої участі у війні на боці гітлерівців і закликали «кондукеторула» не посилати війська далі Дністра» [3, с. 42]. Власне, про це зазначає і сучасна румунська історіографія, а саме – однією з грубих помилок маршала було продовження антирадянської війни по той бік Дністра, що призвело до великих людських втрат: близько 150 000 вбитими, 180 000 полоненими [10, р. 152]. Король, лідери «історичних партій» та деякі далекоглядні політики почали шукати політико-дипломатичних контактів із західними демократіями для виходу Румунії з війни проти Об'єднаних Націй –

країн антигітлерівської коаліції, деякі кроки в цьому шляху були здійснені з мовчазної згоди самого маршала. Однак Й. Антонеску до самого кінця не наважився розірвати союз з гітлерівською Німеччиною, що призвело до державного перевороту 23 серпня 1944 р., коли маршал і Міхай Антонеску були заарештовані в королівському палаці з наказу Міхая I (до речі, в червні 1945 р. нагородженого за цей сміливий вчинок найвищим радянським військовим орденом «Перемога»), який у зверненні до народу того ж дня о 22.00 проголосив про вихід Румунії з війни на боці Німеччини. Тривалий час вважалося, що арешт Йона та Міхая Антонеску відбувся внаслідок узгоджених дій Національно-демократичного блоку Румунії (Blocul Național Democrat), який складався з Націонал-ліберальної партії (Partidul Național Liberal), Націонал-селянської партії (Partidul Național-Țărănesc), Соціал-демократичної партії (Partidul Social-Democrat) і Комуністичної партії (Partidul Comunist) при активній участі королівського двору (Curtea regală); очевидно, що основну роль у цій події відіграв власне молодий король Міхай. 12/13 вересня 1944 р. у Москві Румунія підписала Угоду про перемир'я й активно включилася вже в антигітлерівську війну на боці Об'єднаних Націй. Поруч з Червоною Армією, румунська армія брала участь у визволенні Північної Трансільванії (до 25 жовтня 1944 р.), далі Угорщини, Чехо-Словаччини й Австрії. У цій боротьбі з фашизмом діяли 37 румунських дивізій (540 000 солдатів), які звільнили понад 8 700 місцевостей, загинуло в цій священній боротьбі з фашизмом майже 170 000 румунських воїнів. Однак ці зусилля не були належним чином поціновані «великими державами», оскільки Румунія не отримала статусу країни-учасника антигітлерівської коаліції, на Паризькій мирній конференції 1946-1947 рр. вважалася переможеною країною. У відповідності з мирним договором від 10 лютого 1947 р. кордон між Румунією і СРСР встановлювався на межі червня 1940 р., але з іншого боку, анулювався Віденський «арбітраж» від 30 серпня 1940 р. і Північна Трансільванія знову возз'єднувалася з Румунією; кордон між Румунією і Болгарією залишився без змін.

Прошло вже понад 70 років з дня закінчення кривавої Другої світової війни 1939-1945 рр., але лише тепер без зайвої ідеологізації людство може оцінити реально ті далекі, але незабутні події. Реально, без політичних чинників, історіографія може оцінити постать маршала Йона Антонеску – воєнного злочинця, винного й у злочинах проти людства (Голокост), жорстокого авторитарного правителя без фашистської ідеології, недалекоглядного політика, хоча, до певної міри, й патріота своєї країни, румунської нації. Й.Антонеску за свої злочини не може бути реабілітований тільки за те, що він, мовляв, вів «священну війну з більшовизмом». На фоні диктатора Антонеску яскравим світлом осягається постать короля Міхая I (1921-2017), який зміг заарештувати маршала і врятувати демократичні цінності (їх обстоював упродовж свого тривалого й плідного життя) для румунського народу, який завжди займав гідне місце в європейській і світовій історії.

Список джерел та літератури

1. Бэлаж Т. Румыния: страна и народ. Предисловие Шербана Чокулеску / Т. Бэлаж. – Бухарест: Меридиане, 1972. – 230 с.
2. Субтельний О. Україна. Історія / О. Субтельний. – 2-е вид. – К.: Либідь, 1992. – 512 с.
3. Яровий В. І. Новітня історія країн Східної Європи. Курс лекцій / В. Яровий. – К.: Либідь, 1997. – 269 с.
4. Antonescu I. România: originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor / I. Antonescu. – București: Ed.Clio, 1990. – 112 p.
5. Antonescu: mareșalul României și războaiele de reîntregire. Mărturii și documente coordonate și îngrijite de Iosif Constantin Drăgan. – București, 1990. – 656 p.
6. Bărbulescu M. Istoria României / M. Bărbulescu, D. Deletant, K. Hitchins. – București: Corint, 2002. – 496 p.
7. Istoria României în texte / Coordonator Bogdan Murgescu. – București: Corint, 2001. – 416 p.

8. Memorialul martirilor evrei din România «Dr. Moses Rosen». Textul și selecția imaginilor de Lya Benjamin. – București: Ed. Hasefer, 2003. – 80 p.
9. O Istorie a Românilor. Studii critice / I.-A. Pop et al. – Cluj-Napoca: Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, 1998. – 409 p.
10. Pop I-A. Românii și România. O scurtă istorie / I-A. Pop. – București: Ed. Fundației Culturale Române, 1998. – 166 p.
11. Scurtu I. Istoria contemporană a României (1918-2001) / I. Scurtu. – București: Ed. Fundației «România de mâine», 2002. – 212 p.
12. Șperlea F. De la Vlad Țepeș la Ceaușescu. Expresii memorabile românești explicate în contextul lor istoric / F. Șperlea. – București: Corint, 2001. – 168 p.

References:

1. BĂLAJ, T. (1972) *Rumynija: strana i narod*. București: Meridiane.
2. SUBTELNYJ, O. (1992) *Ukraine. History*. K.: Lybid.
3. IAROVYI, V. I. (1997) *Novitnia istorija krajin Shidnoji Ievropy. Kurs lektsij*. K.: Lybid.
4. ANTONESCU, I. (1990) *Românii: originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor*. București: Ed.Clio.
5. *Antonescu: mareșalul României și războaiele de reîntregire. Mărturii și documente coordonate și îngrijite de Iosif Constantin Drăgan* (1990). București.
6. BĂRBULESCU, M., DELETANT, D. & HITCHINS, K. (2002) *Istoria României*. București: Corint.
7. *Istoria României în texte* (2001). București: Corint.
8. *Memorialul martirilor evrei din România «Dr. Moses Rosen»* (2003). București: Ed. Hasefer.
9. POP, I.-A. (1998). *O Istorie a Românilor. Studii critice*. Cluj-Napoca: Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane.
10. POP, I.-A. (1998). *Românii și România. O scurtă istorie*. București: Ed. Fundației Culturale Române.

11. SCURTU, I. (2002). *Istoria contemporană a României (1918-2001)* București: Ed. Fundației «România de mîine».
12. ȘPERLEA, F. (2001) *De la Vlad Țepeș la Ceaușescu. Expresii memorabile românești explicate în contextul lor istoric.* București: Corint.

Serhii Luchkanyn

DoS (Philology), Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ROMANIA IN THE SECOND WORLD WAR 1939-1945: UNKNOWN FACTS AND NEW VIEWS ON THE PROBLEM

***Abstract.** The article is devoted to the analysis of different views in Romanian historiography on the participation of I. Antonescu, along with Germany, Italy, Hungary, Slovakia and Finland, in the war against the USSR, starting from June 22, 1941.*

It is known that the decision to join the anti-Soviet war was taken by I. Antonescu alone, without any consultation with any political group, or even with the king Mihai, who has learned from the BBC radio that Romania had entered the war with the USSR. First, the war was proclaimed as a "sacred war" against Bolshevism for the return of Bessarabia and Northern Bukovina, received full support from the king and from the leaders of the "historical parties", as well as from a wide range of the population. However, in August 1941, at the request of Hitler, having already military rank of Marshal, Ion Antonescu decided to continue the war in the East, which has been completely unfounded (the territory to the East of the Dniester never belonged to Romania). The modern Romanian historiographers emphasize that the continuation of the anti-Soviet war on the other side of the Dniester, which led to large (and useless) human losses, has become one of Antonescu's greatest mistakes. The article also raises the issue of the Holocaust in Romania during the Second

World War (suppressed during the communist years), the decline in the scale of the tragedy in that period. It is noted that the arrest of I. Antonescu on August 23, 1944 was the merit of the young king, Mihai I, and his entourage, and not the Communist Party of Romania represented by Lucrețiu Pătrășcanu.

Key words: *Romania, Second World War, historiography, Holocaust, Ion Antonescu, Mihai I.*

Надійшла до редколегії 03.02.2018